

І. Г. ШОВКОПЛЯС: СПОМИНИ КРІЗЬ ЧАС

Моя перша зустріч із Іваном Григоровичем відбулася наприкінці 50-х років у археологічній залі Дніпропетровського історичного музею. Тоді ще початківець в археології я дещо розгубилася під градом його запитань стосовно умов залягання та знахідок, зроблених під час обстеження Романківської стоянки, відкритої у котловані будівництва Дніпродзержинської ГЕС. Відчувши це, він делікатно запропонував перейти до їхнього розгляду, супроводжуючи його розлогими поясненнями.

У наступному ми неодноразово зустрічалися під час моїх приїздів до Інституту. Як офіційна особа — заступник директора — Іван Григорович підписував мої документи на відрядження та надавав дозволи на роботу в архіві та бібліотеці Інституту. Оскільки коло моїх наукових інтересів на цей час визначалося неолітом Надпорижжя і рідним для мене став саме відділ первісної археології, ми зустрічалися також на засіданнях, і завжди я відчувала доброзичливу увагу до провінційного початківця. Івана Григоровича цікавив стан колекцій, які надійшли до музею внаслідок праць Дніпрельстанівської експедиції 1927–1932 рр., наявність інвентарних описів і звітів до них, побічно — долі співробітників експедиції — дніпропетровців, які уникли арешту під час погрому 30-х рр. Певною мірою це зацікавлення, як я зараз усвідомлюю, стимулювало подальші розшуки у цьому напрямку, що позначилося на обранні теми моєї кандидатської дисертації: «Днепргоэсовская археологическая экспедиция НКПроса УССР 1927–1932 гг.». У книзі «Жизнь, проведенная в могиле. Исповедь археолога» я згадую про події, пов'язані із захистом дисертації. Однак у ній відсутній такий важливий для розуміння особистості Івана Григоровича момент, як моє звернення до нього із проханням бути опонентом на захисті дисертації. Я звернулася до нього тоді, коли вже було призначено першого опонента — Федора Павловича Шевченка. Дякуючи мені, Іван Григорович відповів, що він вважає мою роботу за таку, яка не потребує підтримки двох професорів, і рекомендує запросити Олену Михайлівну Апанович, оскільки йдеться й про козацьку археологію. Це було у червні 1971 р. Чим керувався у своїй відмові Іван Григорович? Вважаю, що він краще за мене орієнтувався у ситуації та не бажав утруднювати своєю участю у захисті долю і без того «сумнівної» дисертації.

Сьогоднішнім дослідникам важко уявити, який політичний резонанс у ті часи мало викликати навіть побіжне згадування заборонених імен науковців часів Ренесансу української науки 20-х – початку 30-х років! Навіть у короткий проміжок так званої «відлиги» це гарантувало сміливцю довгочасні переслідування, зламану наукову кар'єру, зраду друзів. Іван Григорович повною мірою пізнав усе це лише за те, що був патріотом української науки, який чесно відродив у своїх друках «забуті» імена В. Б. Антоновича, М. С. Грушевського, М. Ф. Біляшевського, П. П. Курінного, В. Є. Козловської та багатьох ін. Усунутий від польової археологічної діяльності, І. Г. Шовкопляс залишився історіографом і бібліографом української археологічної науки.

В останні роки життя І. Г. Шовкопляса ми зустрічалися у бібліотеці та на краєзнавчих конференціях. Із листуванням із дружиною — Ганною Михайлівною після його відходу з життя пов'язаний один епізод, про котрий слід згадати. У 2001 р. на засіданні спецради Дніпропетровського національного університету відбувався черговий захист. Дисертантка переконувала членів ради у подоланні недоліків радянських часів і відродженні історичної пам'яті українського народу. В довгому переліку діячів ім'я Івана Григоровича було відсутнім. У моїй сумочці лежав останній лист Ганни Михайлівни, в якому вона із гіркотою писала про останні роки його життя. Я попросила слова і зачитала його. Аудиторія деякий час мовчала, після чого люди встали на пошану Івана Григоровича Шовкопляса.

*І. Ф. Ковальова,
доктор історичних наук,
професор Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара.
2016 р., липень, м. Дніпро.*